

De Vlaamse Verbonden in twijfel: actief of passief?

Daniël VANACKER

Na de Duitse inval in augustus 1914 kwam de Duitse kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg snel tot de overtuiging dat België na de oorlog economisch en militair met Duitsland verbonden moest blijven. Ons land zou wel enige politieke zelfstandigheid mogen genieten. Door Vlaanderen te bevoordelen hoopte de kanselier te bereiken dat de Vlaamse Beweging ervoor zou zorgen dat ons land ook op politiek gebied aan de zijde van Duitsland bleef. Deze poging, zo suggereerde begin 1915 de Duitse gouverneur-generaal in Brussel, baron Moritz von Bissing, kon het best beginnen met een betere toepassing van de bestaande taalwetgeving, waardoor de Duitsers binnen de wettelijkheid bleven.

In de loop van 1915 was er in Gent van een *Flamenpolitiek* nog niet veel te merken. De Duitse militaire overheid vaardigde wel een aantal vervlaamsingsbesluiten uit, maar volgde daarbij geen duidelijke noch consequente lijn. Niets wijst erop dat deze maatregelen de vlaamsgezinden ervan konden overtuigen dat ze de bezetter beter als een bondgenoot konden beschouwen.

In een aantal vlaamsgezinde organisaties, vooral in zulke die niet partijpolitiek gebonden waren, rees wel de vraag welke houding ze tijdens de oorlog moesten aannemen. De Belgische leiding van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* (ANV) vond het weliswaar voorbarig zich reeds met de naoorlogse strijd bezig te houden, maar stond terzelfdertijd voor de acute vraag of men tijdens de oorlog alles op zijn beloop mocht laten. Kon het ANV zijn opbouwwerk voortzetten en moest het verder opkomen voor de Vlaamse taalrechten, niet alleen tegenover de franskiljonse machthebbers maar ook tegenover de Duitse overheid? Een jaar na het uitbreken van de oorlog was het standpunt van het ANV duidelijk naar deze tweede optie geëvolueerd. De houding van de ANV-Tak Lier, die in Jong-Vlaamse handen was, heeft deze ontwikkeling meebepaald, maar niet doorslaggevend beïnvloed. Hetzelfde fenomeen deed zich in het *Nationaal Vlaamsch Verbond* (NVV) voor, in Brussel iets sneller dan in Gent. In de Arteveldestad werd de afdeling immers afgeremd door de voorzichtigheid van haar voorzitter L. Willems, al stond deze onder druk, bv. van de Jong-Vlaamse stadsonderwijzer Richard De Cneudt, plaatselijk correspondent van de *Gazet van Brussel*¹.

1. Zie D. VANACKER, *Het aktivistisch avontuur*, Gent 1991 (verschijnt in het najaar).

Volksofbeelding

Op 13 september 1915 stelde de Kortrijkse geneesheer Gust Doussy in het bestuur van het Gentse ANV voor, onder de naam *Volksofbeelding* een brede waaier van activiteiten „ten bate van ons volk” te ontplooiën. Doussy had reeds in september 1914 in zijn geboortestad onder deze naam een caritatief werk opgericht, dat met de steun van het stadsbestuur o.m. allerlei lessen organiseerde. Een van zijn sprekers was de katholieke volksvertegenwoordiger dr. August Peel. In Gent pleitte Doussy voor een ambitieus programma: steun aan de krijgsgevangenen, herscholing van de oorlogsverminkten, zorg voor zuigelingen en kinderen, distributie van kleding en voeding, spreekbeurten, werkverschaffing, financiële hulp voor bedienden en discrete steun voor „beschaafde noodlijdenden”. Diverse bestuursleden wezen hem erop dat in Gent reeds veel van dit programma verwezenlijkt was. Wel bleef er nog veel te doen inzake het versturen van boeken naar de krijgsgevangenen en de werkverschaffing aan oorlogsinvaliden. Het bestuur besloot aan het Antwerpse ANV inlichtingen over de boekenzendingen te vragen; voor het tweede punt zou men naar middelen uitzien².

In deze discussie primeerde de humanitaire motivatie op de vlaamsgezinde gevoelens. Op het belang van een initiatief als *Volksofbeelding* voor de Vlaamse zaak werd het bestuur pas enkele dagen later gewezen door Richard De Cneudt. Hij stelde in de *Gazet van Brussel* vast dat er in de Gentse liefdadigheidscomités geen enkele Vlaming van naam of positie zat. Op deze manier werd een kolossale macht aan de franskiljons overgelaten. „En dat zij dien rechtstreekschen en onrechtstreekschen invloed op de groote massa, die in hen enkel, en te recht, helpers en beschermers ziet, goed gebruiken zullen, lijdt geen twijfel”. De Cneudt riep de Vlaamse hoge omes dan ook op „echt-Vlaamsche sociale werken” in het leven te roepen, wat zinvoller werk zou zijn dan het bezwadden van stambewuste Vlamingen — dit was een sneer aan het adres van ieder die kritiek had op de mannen van *De Vlaamsche Post*. De Cneudt vond zijn inspiratie wellicht in de lectuur van de brochure *Oeuvres de philanthropie et de dévouement*, die het Gentse stadsbestuur in het najaar van 1915 publiceerde. Uit deze opsomming van alle menslievende organisaties en hun besturen bleek overduidelijk dat de francofone bourgeoisie deze hele sector stevig in handen had³.

2. Bestuur ANV-Gent 13.09.15 (AMVC V 34505/D). De Kortrijkse industrieel C. Caesens getuigde later: Volksofbeelding-Soldatentroost was in Kortrijk „une oeuvre de charité, elle ne s'est jamais occupée de propagande activiste. Ses membres, dont je fus, appartenaient à diverses opinions politiques; son objectif était se rendre utile à ses concitoyens” (C. Caesens aan de voorzitter van de „Commission de Révision” 17.04.34 (archief H. Waeterloos, Gent)).

3. *Gazet van Brussel* 18.09.15; *Oeuvres de philanthropie et de dévouement*, Gent 1915.

De Duitsers begrepen het belang van *Volksofbeuring* niet zo snel. Hippoliet Meert, de Gentse secretaris van de *Groep België* van het ANV, werd pas na enig aandringen op het Duitse perskantoor in Gent ontvangen. Hij kreeg er, na een eerste weigering, toch toestemming om boeken naar Duitsland te versturen. Men beloofde er hem ook documentatie over de revalidatie van oorlogsverminkten. Deze informatie wilde het ANV alvast voor het geven van spreekbeurten gebruiken. De *Politische Abteilung* in Brussel reageerde aanvankelijk weinig enthousiast. Ze liet weten dat *Volksofbeuring* niet zelfstandig mocht werken, maar slechts als afdeling van een andere — de facto Franstalige — organisatie. Voor het ANV was dat natuurlijk onaanvaardbaar⁴.

Op 2 oktober dienden Doussy en Meert bij Friedrich Ecker, de Duitse provinciegouverneur — officieel „Präsident der Zivilverwaltung” —, een officieel verzoek in om de Gentse ANV-afdeling als „bijzondere vereeniging” onder de naam *Volksofbeuring* te erkennen. Ze onderstreepten de wenselijkheid zelfstandig te kunnen werken: „Als zuiver Vlaamsche inrichting zou de nieuwe vereeniging tegenover de Waalsche en Fransgezinde werking in Vlaanderen staan; om zich als zoodanig vooral te wijden aan de lotsverbetering onzer krijgsgevangenen, om bijstand te verleenen aan kinderen, armen en nooddriftigen van allen stand, en zich ook toe te leggen op de opbeuring der volksklasse en op de verbetering van het lot der arbeiders”⁵.

Meert wachtte niet op de officiële toelating om aan het werk te schieten. Reeds in de loop van oktober 1915 verspreidde het Gentse ANV een strooibriefje om, bij de start van zijn winterseizoen, aan te kondigen dat het met „een werk van volksofbeuring” wilde starten om de oorlogsellende van het Vlaamse volk zoveel mogelijk te lenigen en het somde het volledige programma van Doussy op. Over dit initiatief waren nog onderhandelingen aan de gang, aldus dit pamflet, maar boeken, tijdschriften, illustraties en liederen ten behoeve van de krijgsgevangenen waren alvast welkom op het secretariaat, ten huize van Meert, en op andere contactadressen van de diverse ANV-takken⁶.

In het reeds sterk uitgedunde ANV-bestuur was niet iedereen even enthousiast over de grootse plannen van Meert. Er kwam al geen volk naar de spreekbeurten van het ANV luisteren... Volgens Oscar Van Hauwaert, een Vlaams-liberale vriend van Paul Fredericq, was Meert stapelgek aan het worden: „Hij documenteert zich met Duitse brochuren, die hij in de Kommandantur gaat halen, waar hij thuis is als 't ware. Hij wil al de hulpcomiteiten in zijne handen centraliseeren en vervlaamschen, van de zuigelingen af tot aan de oude vrouwtjes”. Maar Meert was niet te stuiten. Eind november nodigde het ANV

4. Bestuur ANV-Gent 11.10.15 (AMVC V 34505/D).

5. A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, Antwerpen 1933, pp. 265-266.

6. Dagboek P. Fredericq 01.11.15 (BRUG hs. 3708); *De Vlaamsche Post* 27.09.15; *Gazet van Brussel* 20.10.15.

de Vlaamse maatschappijen en belangstellenden uit om samen een programma op te maken en het werk in *Volksopbeuring* te verdelen. Daarvoor was het ogenblik gunstig, omdat diverse verenigingen net hun werking hernomen hadden, niet alleen het ANV en het NVV, maar ook het *Willemsfonds*, het *Muziekonderwijs voor het Volk* en de vlaamsgezinde leerlingenbond van het athe-neum, de *Heremans' Zonen*. Op deze vergadering werden diverse commissies samengesteld, met name voor *Soldatentrost*, *Volksontwikkeling* en hulp aan oorlogsverminkten. Er volgden nog andere werkvergaderingen. Edmond Fabri, een oudere vlaamsgezinde ambtenaar, medeoprichter van het *Davidfonds* en van de *Snellaetskring*, werd voorzitter, Meert secretaris-penningmeester. Daarmee was het ideologisch evenwicht verzekerd⁷.

De *Snellaetskring* was al in augustus 1915 begonnen met het helpen van ongeletterde inwoners die brieven naar hun krijgsgevangen familieleden in Duitsland wilden sturen. Elke zondagmiddag waren de leden daarvoor present in de Laurentschool, die het stadsbestuur daarvoor ter beschikking stelde. Dit kantoor werd nu als een afdeling in *Volksopbeuring* opgenomen. De voorzitter van de kring, de onderwijzer Camille Van Oost, was immers ook bestuurslid van het ANV. Midden december kondigde *Volksopbeuring* een cursus boekhouding aan, doch deze werd afgelast. Vermoedelijk kreeg de aangezochte spreker een beter aanbod van de *Koninklijke Maatschappij voor Nijverheid en Wetenschappen*. Eind december 1915 meldde *Volksopbeuring* fier dat de eerste zending lectuur in het kamp van Göttingen aangekomen was⁸.

Rond de jaarwisseling trokken de sympathisanten van *Volksopbeuring* op pad met steunlijsten en volksalmanakken. Dokter Reimond Speleers, voorzitter van het Gentse ANV, en advocaat Leonard Willems, voorzitter van het Gentse NVV, tekenden beide in voor 250 fr. De reactie bleef niet uit. Het *Oeuvre de secours aux prisonniers de guerre* eiste immers het monopolie van de hulpverlening aan de krijgsgevangenen op en waarschuwde de bevolking daarom via de pers tegen organisaties die zonder haar stempel geld inzamelden. "Men wil blijkbaar „Volksopbeuring” kapot krijgen - omdat het een Vlaamsch werk is", schreef De Cneudt in de *Gazet van Brussel*, „Ik zei het reeds: liefdadigheid zonder meer is bij die mensen van ondergeschikt belang". Meteen riep hij *Volksopbeuring* op te reageren. „De tijd moet voorbij zijn, dat de Vlamingen in hun gezicht laten slaan". De mensen van het *Oeuvre* bleken over een lange arm te beschikken. De „briefwisseling" van de *Snellaetskring* kon niet meer in de Laurentschool doorgaan en moest naar het ANV-lokaal in het *Nou-*

7. Dagboek P. Fredericq 17.11.15 en 24.07.16; *De Vlaamse Post* 19 en 26.11.15 en 04, 24 en 31.12.15; *Gazet van Brussel* 17.11.15. Over E. Fabri, zie *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt/Utrecht 1973, p. 495.

8. *De Vlaamse Post* 26 en 28.11.15, 04 en 26.12.15, 07.01.16; *Gazet van Brussel* 05.08.16; schepencollege 06.10.15 (Stadsarchief Gent (SAG) C6).

veau Grand Hotel verhuizen. Enkele dagen later werd het hele ANV daar aan de deur gezet. Volgens *De Vlaamsche Post* zorgden de franskiljons daarvoor, met het geld van de katoenbaronnen, al had het ANV zich „zorgvuldig buiten alle openbare inmenging in de Vlaamsche crisis gehouden”. Dit vergrootte nog Meerts allergie voor de franskiljons⁹.

Wellicht door deze incidenten ontdekten de Duitsers het politieke belang van *Volksofbeuring*. Baron Oscar von der Lancken, hoofd van de *Politische Abteilung*, vond dit initiatief nu „eine wertvolle Ergänzung der belgischen Hilfstätigkeit im allgemeinen, deren Leitung vorzugsweise in den Händen französisch-belgischer Elemente liegt”. Derhalve werd dit werk van Duitse zijde „kräftig gefördert”. Toch zou *Volksofbeuring* pas op 18 april 1916 officieel in het etappegebied toegelaten worden en slechts vanaf 2 september 1916 in het gouvernement-generaal¹⁰.

Hippoliet Meert kreeg eind januari 1916 van het stadsbestuur nog zonder problemen de Vlaamse schouwburg gratis ter beschikking voor een benefietavond. De zaal was uitverkocht. Ook de Vlaams-liberale onderwijschepen Camiel De Bruyne was aanwezig. Wegens het succes volgde er begin maart nog een tweede voorstelling¹¹.

Het ANV en het NVV besloten toen samen een Vlaamse kunstavond te organiseren, met toneelwerk van Richard De Cneudt, de onstuimige correspondent van de *Gazet van Brussel*. Deze ging zelf op stap met een intekenlijst. Hij bezocht 300 huizen, waarvan sommige zelfs twee of drie keer, maar kon slechts 75 „goede ontvangsten” noteren. Op zijn lijst treft men vooral namen van flaminganten aan die al weer werkzaam waren of het binnenkort zouden worden. Op deze lijsten prijken, naast NVV-voorzitter Willems, ANV-voorzitter Speleers en ANV-secretaris Meert, enkele Jong-Vlamingen zoals Antoon Thiry, Jan De Boevé en Emiel Vandermensbrugge, naast flaminganten die tijdens de volgende jaren op de voorgrond zouden treden: Sylvie De Cavel, J. Van Glabeke, Pol Goossens, Roza De Guchtenaere, Benoit Huybreghts, Hector Plancquaert, Frans Primo, Alfons Van Roy, Hektor Van Seymortier, J. Semey, Bernard Van de Sompel en Jan Wannyn. Verklaart dit waarom bv. Oscar Van Hauwaert, nochtans bestuurslid van het ANV, voor deze kunstavond „geen tijd” had? Bekende flaminganten wier aversie voor het activisme reeds bekend was, zoals Paul Fredericq, Camiel De Bruyne of Alfons Siffer, werden blijkbaar niet bezocht of weigerden in te tekenen¹².

9. *Gazet van Brussel* 06 en 28.01.16; *De Vlaamsche Post* 31.12.15 en 10.01.16; dagboek P. Fredericq 12.12.15, 22.01.16, 16.02.16.

10. O. von der LANCKEN, *Tätigkeits-Bericht* 11.15-01.16 d.d. 08.02.16, p. 13 (BRUG, Duits ministerie van Buitenlandse Zaken, microfilm nr. 24).

11. Schepencollege 21.01.16 (SAG C6); *De Goedendag* XXII (1915-16): 79-80; *Gazet van Brussel* 05.02.16.

12. Intekenlijst 14.03.16 (AMVC C 306/D).

Eind maart 1916 deed zich een incident voor dat *Volksopbeuring* definitief op de lijst van de onvaderlandse verenigingen bracht. Toevallig kreeg de jonge substituut Paul Wouters een van Meerts intekenlijsten onder ogen. Hij stelde vast dat de lijst wel de nodige Duitse toelatingen vermeldde, maar dat de vereiste stempel van het stadsbestuur ontbrak. Aan de colporteur zei hij dat Meert de lijst bij het parket mocht komen afhalen. Meert vertrouwde de zaak niet en ging bij de Duitsers klacht neerleggen. De volgende dag werd Wouters bij de *Strafabteilung* ontboden. Daar kreeg hij te horen dat hij uit politieke haat tegen *Volksopbeuring* gehandeld had, omdat dit werk een tegenwicht wilde vormen voor het *Oeuvre de secours*. Ondanks de tussenkomst van de procureur en de procureur-generaal werd Wouters aangehouden en naar Duitsland gedeporteerd. Volgens de Duitse gouverneur Ecker waren er tegen Wouters nog andere klachten en gebeurde de wegvoering om militaire redenen¹³.

Het incident verwekte veel beroering in de stad. Van Hauwaert meldde aan Paul Fredericq: „De krachtige verdediger der stambelangen, die alles op eigen hand wil regelen en schikken, heeft een ongehoorde onvoorzichtigheid begaan en heeft het bij iedereen (op enkele uitzonderingen na) erg verkorven; daar heeft de beweging een ferme kwak gekregen”. Volgens de franskiljons bewees het incident opnieuw, „que certains flamingants se placent directement sous la protection du pouvoir allemand, et y cherchent, d'accord avec celui-ci, à provoquer des divisions parmi la population belge, ce dans l'espoir d'affaiblir la résistance contre les occupants teutons”¹⁴

Vermoedelijk heeft dit incident de verdere werking van *Volksopbeuring* en van de ANV-afdeling in Gent sterk gehypotheekeerd. Ook de isolatie van Gent in het etappegebied maakte de bloei van deze organisatie moeilijk. Na de benoeming van Meert tot directeur-generaal van het secundair onderwijs in oktober 1916 was er in Gent overigens niemand meer om de zaak verder uit te bouwen. Het initiatief werd wel overgenomen door de Antwerpse en Brusselse ANV-vrienden, met de Antwerpse graanhandelaar Karel Angermille als drijvende kracht. In augustus 1916 kwam er in Nederland een steuncomité tot stand. Oprichters waren Leo Meert, een uitgeweken industrieel uit Sint-Niklaas, die in 1913 de strijd tegen de Franstaligheid van de Gentse Wereldtentoonstelling geleid had, en Leo Simons, stichter-uitgever van de *Wereldbibliotheek*. Dit comité stuurde vanuit Den Haag pakketten met levensmiddelen naar de Vlaamse gevangenen in de Duitse kampen. De familie in België betaalde daar-

13. Verklaringen P. Wouters 31.03.16 en 02.04.16, F. Ecker aan de procureur-generaal 13.06.16 (J. PIRENNE-M. VAUTHIER, *La législation et l'administration allemandes en Belgique*, Paris/New Haven 1925, pp. 231-234). P. Wouters vertelde zijn belevenissen aan P. Fredericq in het kamp van Gütersloh (dagboek P. Fredericq 24.07.16).

14. O. Van Hauwaert aan P. Fredericq 24.05.16 (dagboek P. Fredericq 27.05.16); M. BAERT-SOEN, *Notes d'un gantois sur la guerre de 1914-1918*, Gent 1929, pp. 148-149.

voor 3,50 tot 10 fr. per pakket. Met dit geld kon *Volksofbeelding* haar werking in het bezette land betalen¹⁵.

De Goedendag

Voor zijn twee benefietavonden van begin 1916 kon Hippoliet Meert rekenen op de medewerking van de leerlingenkringen uit de niet-confessionele scholen, de *Heremans' Zonen* van het atheneum, de *Lovelingkring* van de meisjesnormaalschool en de *Helena Swarthkring* van het meisjeslyceum. Deze kringen waren aangesloten bij het *Verbond der Vlaamschgezinde Studenten van Middelbaar en Normaal Onderwijs*, dat sinds 1907 door het ANV als *Tak Jong-Vlaanderen* erkend was. Tijdens de oorlog zorgde deze naam voor enige onaangename verwarring, temeer daar deze kringen en vooral de *Heremans' Zonen* niets voor het extremisme van het andere *Jong-Vlaanderen* voelden. Ze stonden nochtans onder zware druk¹⁶.

Eind 1915 was *De Goedendag*, het officieel maandblad van *Jong-Vlaanderen*, opnieuw verschenen. Dit gebeurde op initiatief van Michel Van Vlaenderen, de toekomstige schoonbroer van Leo Picard, hoofdredacteur van *De Vlaamsche Post*. Deze had vóór de oorlog een gedurfde campagne ("Kruipt niet meer als honden voor hen die u onrecht doen, maar eischt, zonder vrees, uw recht!") tegen de slechte toepassing van de taalwetgeving op het Gentse atheneum gevoerd. Hij was met zijn klachten zelfs bij onderwijsminister Prosper Pouillet geraakt. Omdat hij toch niet over het resultaat tevreden was, had hij de studentenbeweging toen in *De Goedendag* tot opstand opgeroepen: „Ja, geweld moet er gebruikt worden!” Begin 1913 werd Van Vlaenderen hoofdredacteur van het *Studentenblad 't Zal Wel Gaan* en op het einde van het schooljaar 1913-1914 voorzitter van het hoofdbestuur van *Jong-Vlaanderen*. In de loop van 1915 werkte hij een tijdlang mee aan *De Vlaamsche Post*. Voor de heruitgave van *De Goedendag* kreeg Van Vlaenderen steun in Antwerpen, dat meteen de redactie voor een jaar toegewezen kreeg. „Weinig koppen, groote durvers” steken nu toch van wal, kondigde de voorzitter aan in het eerste dubbelnummer. Hij deed meteen een oproep voor een jong, vrij en zelfstandig Vlaanderen¹⁷.

15. FAINGNAERT 1933, p. 264 e.v.; K. ANGERMILLE, *De lotgevallen van een activist*, Borgerhout 1931, p. 56 e.v.; *De Noorderklok* 03.07.32.

16. *De Goedendag* XXII (1915-16): 51, 79-80, 149, Feestnummer 1916: 19; *De Vlaamsche Post* 26.01.16.

17. *De Goedendag* XIX (1911-12): passim, XX (1912-13): 4-5, 106, XII (1915-16): 1-2; *Studentenblad 't Zal Wel Gaan* 1914: 88; dagboek P. Fredericq 14 en 17.04.15, 10.08.15. Een beknopte geschiedenis van *De Goedendag* schetst V. Van den BERGHE, *Het studententijdschrift De Goedendag*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 31 (1972).

Op dat ogenblik was er in Gent maar één kring bedrijvig, de *Helena Swarthkring*, die een tiental actieve leden telde. Tijdens het voorbije schooljaar hadden ze geregeld vergaderd. Roza De Guchtenaere was er komen spreken over het flamingantisme en de oorlog. Martha Van Vlaenderen, „ons trouwste eere-lid”, zuster van Michel en verloofde van Leo Picard, had het over de geschiedenis van het leerlingenverbond. Marcel Minnaert en Cesar De Bruyker behandelden een wetenschappelijk onderwerp. In de loop van het jaar werd deze kring in het *Vlaamsch Huis* aan de deur gezet. De werking van de *Heremans' Zonen* lag lange tijd stil, omdat de voornaamste bestuursleden tijdelijk naar Engeland uitgeweken waren. De *Vlaamsche Bond* kon zijn werkzaamheden niet hernemen, omdat de jongensnormaalschool dicht bleef. Over de *Love-lingkring* vonden we geen gegevens¹⁸.

De inhoud van *De Goedendag* werd van in het begin door enkele radicale jongeren beheerst. Reeds in het eerste nummer bracht de redactie hulde aan René De Clercq en Antoon Jacob die wegens hun vlaamsgezinde artikels in *De Vlaamsche Stem* door de Belgische regering gestraft waren. Er verscheen ook een gedicht van Huibrecht Van Ael, medewerker van *De Vlaamsche Post*. Bij de *Heremans' Zonen* viel dit eerste nummer in slechte aarde en de meerderheid wilde onmiddellijk opzeggen. Uiteindelijk bleef de reactie tot een protestmotie beperkt, die de redactie ertoe aanzette dat ze „geen stand zal kiezen tusschen de te vèr gaande stroomingen”¹⁹.

In het volgende nummer hield de Antwerpse student Bob Van Genechten, een andere medewerker van *De Vlaamsche Post*, een pleidooi om de lijn van de vooroorlogse artikels over de bestuurlijke scheiding door te trekken en uit naam van „de voorrang van het volk op de staatsgemeenschap” te streven naar het verbreken van alle politieke banden met Wallonië. In een nota repliceerde de redactie dat de ingeroepen artikels geen redactionele standpunten weergaven, doch dat, nu alle bonden naar een zelfstandiger Vlaanderen streefden, ook *De Goedendag* dit radicale standpunt kon innemen. Het tijdschrift kon echter moeilijk verder gaan en wilde, uit zelfbehoud, niet kiezen tussen de verschillende stromingen. Maar het blad stond wel duidelijk op een activistisch standpunt. Zo begroette de redactie enthousiast de vervlaamsing van de Gentse hogeschool en besprak ze geregeld de Duitse en activistische publicaties over ons land. Hoewel de mening van de *Heremans' Zonen* wat evolueerde, bleef „de vijandschap voor al wat naar *Vlaamsche Post* rickt” bestaan, zodat de Gentaars uiteindelijk besloten het blad niet meer te nemen²⁰.

Maar ook tijdens hun eigen werking werden de *Heremans' Zonen* snel met de activistische problematiek geconfronteerd. Het schooljaar 1915-16 werd inge-

18. *De Goedendag* XXII (1915-16): 12-13, 16-17.

19. *De Goedendag* XXII (1915-16): 3-4, 6, 82, 148-149.

20. *De Goedendag* XXII (1915-16): 24-26, 148-149, passim.

zet met een spreekbeurt van hun leraar Jef Goossenaerts over de taalgrens. Op de volgende zitting las de Gentse dichter, onderwijzer én Jong-Vlaming Richard De Cneudt voor uit eigen werk. Hij besloot zijn lezing met de oproep dat de flaminganten nu minder dan ooit de strijd mochten staken. "Zulke klankvolle taal, zulke krachtige woorden, brachten eenieder in geestdrift", lezen we in het verslag. De volgende zaterdag protesteerde een lid krachtdadig tegen de houding van de mossel-noch-vis Vlamingen op het atheneum die de Waalse afdeling boven de Vlaamse verkozen. Medestichter prof. De Vreese kwam spreken over het ontstaan van de kring, waarbij hij geregeld tegen de „franzosen" uitviel²¹.

De bazin van het *Vlaamsch Huis* kreeg stilaan genoeg van de Vlamingen in haar huis. Na de *Helena Swarthkring* vlogen ook de *Heremans' Zonen* buiten. "Dat mensch heeft den tic van iedereen buiten te zetten, zij moest deurwaarder geworden zijn", mopperden de *Zonen*. Daarop ging secretaris Firmin Parasié bij erevoorzitter Paul Fredericq aanbellen om het *Lakenmetershuis* van het *Willemsfonds* te vragen voor de spreekbeurten van de leerlingkringen. De „lange, blonde stotteraar" werd door Fredericq afgescheept. Uiteindelijk vond de kring onderdak in *De Fonteyne*. Omdat daar een podium voorhanden was, werd meteen een dramatische afdeling gesticht. Eind december 1915 organiseerden de Gentse kringen samen een lezing van Arie Van den Heuvel, toneelmeester en kunstleider van de *Nederlandsche Schouwburg*, in het ANV-lokaal. De bazin weigerde eerst het licht aan te steken, vervolgens kwam ze de spreekbeurt storen met de verhuizing van een piano en achteraf mochten de *Zonen* niet meer binnen „omdat wij te ... Duitschgezind waren"²².

Het ontluikende activisme bleef veel *Zonen* argwaan inboezemen. Op het einde van het schooljaar kwam er een voorstel op tafel om, na het opzeggen van *De Goedendag*, met alle andere kringen van *Jong-Vlaanderen* te breken. Op aandringen van makker Firmin Parasié, die intussen dienstdoend voorzitter geworden was, werd het voorstel verworpen. Toen het gedurende de volgende vergadering plots opnieuw opdook, weigerde Parasié er opnieuw over te laten stemmen. Er kwam grote ruzie van. De andere leden van het bestuur en alle "passeieven" namen uiteindelijk ontslag. Op de volgende zitting kon de rest het voorstel unaniem verwerpen. „Zo heeft de minderheid de zege behaald over de meerderheid", juichte de verslaggever. De *Zonen* wijdden hun volgende vergaderingen aan de nieuwe ideeën in de Vlaamse Beweging, zodat ze stilaan tot het standpunt van *De Goedendag* kwamen. De kring raakte zo verdacht dat alle brieven voor het bestuur op de school „door 'n geheimzinnige censuur opengemaakt ... en achtergehouden" werden. De relaties tussen de radicale *Zonen* en hun tegenstanders op het atheneum, zowel bij de leraars als bij de leerlingen, werden erg gespannen²³.

21. *De Goedendag* XXII (1915-16): 17, 31-32, 44-45; dagboek P. Fredericq 14.10.15 en 19.01.16.

22. *De Goedendag* XXII (1915-16): 79; dagboek P. Fredericq 16.01.16.

23. *De Goedendag* XXII (1915-16): 174-175, 179-180.

De schoolwet van 1914

Het Belgische parlement keurde in de lente van 1914 een nieuwe wet op het lager onderwijs goed. Deze wet voerde de schoolplicht in voor alle kinderen tussen 6 en 14 jaar. Artikel 20 van de gecoördineerde tekst bepaalde dat de moedertaal van de kinderen de voertaal moest zijn in alle gemeentelijke, aangenomen of aanneembare scholen. Het gezinshoofd moest verklaren welke de moedertaal of gebruikelijke taal van het kind was. Het schoolhoofd kon in twijfelgevallen tegen deze verklaringen bij de inspectie beroep aantekenen. De voertaal zou per school bepaald worden door de moedertaal van de meerderheid van de leerlingen. Het parlement verwierp expliciet het territoriaal beginsel „In Vlaanderen Vlaams”, tot grote ontgoocheling van de vlaamsgezinden. Toen de oorlog uitbrak, waren nog niet alle uitvoeringsbesluiten van de wet verschenen²⁴.

Eind oktober 1914 had Camiel De Bruyne, de Vlaams-liberale schepen van onderwijs, een rapport klaar over de uitvoering van de nieuwe schoolwet in Gent. Omdat deze wet nogal wat nieuwe lasten voor de stadskas met zich mee bracht, vond het schepencollege het beter de toepassing van de wet uit te stellen. Naar verluidt, gebeurde dit in afspraak met andere grote steden. Toen de gemeenteraad kort erop besliste alle discussies over de lonen in stadsdienst op te schorten, liet het college aan het onderwijzend personeel weten dat hun rechten wel principieel erkend werden. De nieuwe wet voorzag immers een belangrijke verhoging van de wedden van het onderwijzend personeel en dat was uiteraard niet aan de aandacht van de betrokkenen ontsnapt. In juni 1915 meldde de Duitse gouverneur Ecker namens de Bestendige Deputatie aan de gemeentebesturen dat het onmogelijk was de schoolwet uit te voeren, omdat de uitvoeringsbesluiten ontbraken en de invoering van de nieuwe barema's, zonder de voorziene staatsubsidies, te zwaar op de gemeentefinanciën zou wegen. In augustus 1915 bevestigde het ministerie van Wetenschappen en Kunsten dat men de nieuwe barema's nog niet hoefde toe te passen. Het Gentse stadsbestuur weigerde dan ook de voorziene opslag aan het onderwijzend personeel uit te betalen, wat groot ongenoegen veroorzaakte, naast andere punten van discussie. Schepen De Bruyne sprak zelfs van een opstand tegen het college, opgestookt door de socialistische groep. In het voorjaar van 1916 ontving de stad uit Brussel plots de subsidies om de nieuwe barema's uit te betalen, wat dan ook gebeurde, zij het voor vijf zesde en met enige vertraging. Eind 1916 was de discussie nog niet rond²⁵.

24. J. HOYOIS, *Loi organique de l'enseignement primaire coordonnée*, Ronse 1914, passim, vooral pp. 216-251. Aangenomen scholen waren vrije scholen die door de gemeente erkend en betaald werden, aanneembare scholen waren vrije scholen die zich aan de schoolwetgeving onderwierpen en daarvoor rijkssubsidie kregen.

25. *Gemeentebled Gent* 29.06.14, 03.08.14, 02.11.14, 20.03.16, 26.04.16, 18.12.16; schepencollege 30.10.14, 14.11.14, 23.01.15, 20.08.15, 01 en 06.03.16, 10.04.16 (SAG C6); *De Vlaam-*

Maar niet alleen het personeel had baat bij de uitvoering van de wet. Begin maart 1915 liet de *Commission Episcopale des Ecoles Libres* weten dat de stad volgens de nieuwe wet voor de schoolgezondheidsdienst moest instaan. Daarom eiste ze voor het vrij onderwijs een zelfde bedrag op als wat in de stadsscholen aan medische zorgen besteed werd. Het college antwoordde dat het de uitvoering van de schoolwet opgeschort had en dat er nog geen uitvoeringsbesluit voor de medische inspectie verschenen was. Het bisschoppelijk *Comité* drong echter aan: „Le comité fait valoir que la loi étant régulièrement promulguée, elle doit être exécutée dans la mesure du possible”. Toen het schepencollege zijn weigering handhaafde, vroeg de *Zivilverwaltung* dat de gemeenteraad zich over de zaak zou uitspreken. Om verdere discussie te voorkomen stond het college uiteindelijk een bescheiden bedrag toe. Dit meningsverschil sleepte nog maanden aan ²⁶.

Tijdens de vakantie van 1915 besloten de Duitsers aan de toepassing van de nieuwe schoolwet te beginnen. Om de uitvoering van de schoolplicht praktisch mogelijk te maken, wijzigden ze twee artikels van deze wet. Daartegen rezen van Belgische zijde geen principiële bezwaren. Integendeel, het Gentse stadsbestuur had reeds zelf deze verplichting de facto ingevoerd door alle steun te weigeren aan gezinnen met kinderen onder de 14 jaar die niet naar school gingen, of met kinderen tussen de 14 en 18 jaar die geen avond- of zondagsschool volgden. Zo wou men meteen de bedelplaag onder de kinderen bestrijden. De Duitse beslissing werd na de vakantie uitgevoerd. De gezinnen konden zich in regel stellen door hun kind(eren) in een school naar keuze op te geven. De massale toevloed en de gebrekkige taal van deze inschrijvingen stemden volgens *De Vlaamsche Post* tot nadenken ²⁷.

Pas in april 1915 werden de eerste stappen ondernomen om ook het taalartikel uit de schoolwet toe te passen. Het initiatief ging uit van de Brusselse NVV-afdeling, die daarover een brief schreef aan J. Cortman, directeur-generaal van het *Lager Onderwijs*, dit stuk in de *Gazet van Brussel* liet opnemen en als pamflet verspreidde. Dit was voor de Duitsers officieel aanleiding om deze gelegenheid ter studie te nemen, in samenspraak met het ministerie. Op 18 juni begonnen enkele Brusselse flaminganten besprekingen met de Duitse bezetter om te overleggen hoe deze de Vlaamse Beweging kon helpen en hoe

sche Post 23.06.15; dagboek P. Fredericq 01.09.15; *Gazet van Brussel* 19.09.15, 22.11.15, 10.04.16 en 27.05.16.

26. Schepencollege 10.03.15, 03 en 28.04.16, 08 en 15.05.16, 11.08.16 (SAG C6); *Gemeentebblad Gent* 22.05.16, 21.07.16, 03 en 22.01.17.

27. Verordening 33 d.d. 28.07.15/12.08.15 (*Verordnungsblatt für das Etappengebiet der IV. Armee* 21.08.15); schepencollege 09 en 27.04.15 (SAG C6); *De Vlaamsche Post* 31.08.15 en 21.10.15. De wet voorzag dat de kantonnale inspecteur alle ouders zou aanschrijven om hen op hun wettelijke verplichtingen te wijzen. De Duitse verordening verving deze regeling door de af-fiche van de oproep.

men de schoolwet zou uitvoeren en corrigeren. Deze eerste actie leverde weinig resultaat op, zoals bleek uit een tweede brief die het NVV in oktober 1915 aan Corman schreef²⁸.

Toen de Gentse stadsonderwijzers Johan Lefever en Richard De Cneudt in augustus 1915 naar Brussel reisden om uitleg over de nieuwe barema's te krijgen, hoorden ze terloops van directeur-generaal Corman „dat reeds een streven van Vlamingen aan de gang was om de taalbepalingen der leerplichtwet te Brussel te doen uitvoeren”. Voor de toepassing van het taalartikel in Gent verwees de directeur-generaal zijn bezoekers naar de Gentse schooloverheid. De provinciale hoofdinspecteur Van Herstraeten liet hen desgevraagd weten dat hij wel onderrichtingen over de loonschalen ontvangen had, maar niet over de voertaal. Volgens hem moest de onderwijstaal in Gent het Nederlands zijn, doch terzake had hij geen recht van initiatief. Overigens kon hij het stadsbestuur moeilijk het Nederlands opleggen, zolang de vrije scholen het Frans handhaafden (of omgekeerd). Daarom verwees hij de twee onderwijzers naar het stadsbestuur en de voogdijoverheid, met name voorzitter Ecker en de Bestendige Deputatie²⁹.

Toen de Duitsers aan de uitvoering van de wet begonnen, mopperde Richard De Cneudt in de *Gazet van Brussel* dat men zo de lasten voor de onderwijzers verhoogde zonder hun de financiële voordelen van deze wet te gunnen. Bovendien was in de circulaire geen sprake van de invoering van het Nederlands als voertaal, hoewel de verfransing van het onderwijs in Gent een echte „kanker” was. De Cneudt riep de Duitse gouverneur Ecker op de wet integraal toe te passen³⁰.

Vooraf de brief van het Brusselse NVV inspireerde het bestuur van het Gentse ANV op 13 september tot een bespreking van deze problematiek. Volgens Hippoliet Meert lieten de Duitsers de schoolwet uitvoeren en moest men dus ook de taalbepaling toepassen. Dat gebeurde volgens hem slechts in de kosteloze volksscholen. In de laatste jaren van de meisjesscholen werden zelfs alle vakken in het Frans gegeven, op Nederlands na. Overigens waren de ouders nog niet over de moedertaal van hun kinderen geraadpleegd. Omdat de wet ook niet in het vrij onderwijs toegepast werd, besloot het ANV zich eerst tot de inspectie te wenden. Als deze pogingen vruchteloos bleven, zou het ANV naar het ministerie stappen. Als dit niet hielp, zou men een manifest publiceren - zoals het Brusselse NVV - en desnoods naar de Duitse overheid stappen. Burgemeester Braun wendt zich toch ook tot de bezetter om het Frans te beschermen, opperde Meert. Dat doen de industriëlen eveneens om hun be-

28. *Les Archives du Conseil des Flandres*, Brussel 1928, pp. 421-423; FAINGNAERT 1933, pp. 209-212; LANCKEN, *Tätigkeits-Bericht* 05.15-07.15 d.d. 01.08.15, pp. 22-23 (microfilm nr. 23); *Gazet van Brussel* 15.05.15, 28.06.15, 15 en 16.10.15.

29. Verslag in bestuur ANV-Gent 13.09.15 (AMVC V 34505/D).

30. *Gazet van Brussel* 09.09.15.

langen te verdedigen, meende voorzitter Speleers, „Moeten wij ons laten terugschrikken om ons recht te vragen?”³¹.

Een paar dagen later stelde *De Vlaamsche Post* haar kolommen open voor alle mogelijke grieven en misbruiken rond de schoolwet. Hoewel de redactie deze wet als een kaakslag voor Vlaanderen beschouwde, hoopte ze dat een strenge controle op de toepassing ervan de noodlottige gevolgen nog zou kunnen beperken³².

Van kantonnaal inspecteur Van de Velde — zijn collega was niet thuis — kreeg de ANV-delegatie te horen dat die geen recht van initiatief had en zonder onderrichtingen van de directeur-generaal niets aan de toestand kon wijzigen. Via Willem Thelen, nationaal voorzitter van het ANV en voorzitter van de Brusselse afdeling, vernam Meert dat er volgens het ministerie geen twijfel mogelijk was buiten Brussel en de taalgrensgemeenten: het onderwijs moest in het Nederlands gegeven worden en de inspectie mocht de wetsbepalingen niet ontduiken. Dit antwoord verbaasde hoofdinspecteur Van Herstraeten. Volgens hem was de inspectie terzake machteloos: „Wij zijn alleen belast met het oefenen van toezicht en kunnen alleen van de toestanden verslag geven”. Dit laatste zou hij ook doen. Van de provinciale of stedelijke overheid verwachtte het ANV niet veel. Eerste gedeputeerde De Baets was een franskiljon die rondvertelde dat de Duitsers de „flamingants germanophiles” misprezen, en schepen De Bruyne had al verklaard dat Gent de wet slechts zou toepassen als de Duitsers weg waren. Volgens Meert impliceerde dit dat de stad de wet kón toepassen: „Als wij zwichten voor Mr De Bruyne dan kunnen wij opdoeken”. Het ANV-bestuur besloot bij zijn leden-ouders harde feiten te verzamelen en daarmee naar de secretaris-generaal van Wetenschappen en Kunsten, J. de la Vallée Poussin, te stappen. Dat leek ook Oscar Van Hauwaert het meest praktische voorstel³³.

Bij gebrek aan bronnen zijn we niet op de hoogte van de verdere stappen van het Gentse ANV. Lagen de Gentenaars aan de basis van het geheime verzoekschrift over de uitvoering van de schoolwet dat gouverneur-generaal Bissing in deze periode ontving? Deze petitie droeg, volgens een Duits rapport, de namen van oudere Vlaamse leiders uit Oost- en West-Vlaanderen, geachte heren met goede sociale posities. Het ging om leidende figuren van het ANV, het Willemsfonds, de Vlaamse Volksraad, de Katholieke Landsbond, de Vlaamse Academie en de Gentse hogeschool. Ze onderstreepten hun vertrouwen in de goede bedoelingen van het Duitse rijk tegenover de Vlamingen en verklaarden zich akkoord met de reeds genomen maatregelen. Lancken meende dat ook ka-

31. Bestuur ANV-Gent 13.09.15 en 11.10.15 (AMVC V 34505/D).

32. *De Vlaamsche Post* 15 en 16.09.15.

33. Bestuur ANV-Gent 11.10.15 (AMVC V34505/D).

tholieke parlementsleden uit Oost- en West-Vlaanderen alsook liberale Kamerleden uit Antwerpen zich bij deze beweging aangesloten hadden. Jammer genoeg noemt hij geen namen³⁴.

Bissing rapporteerde met genoegen aan de Duitse kanselier dat diverse vlaamsgezinde organisaties, die belangrijker waren dan *Jong-Vlaanderen* en ook „gut geschulte politische Köpfe und agitatorisch wertvolle Kräfte” in hun rangen telden, de oplossing van het Vlaamse en Belgische probleem stilaan in Duits-vriendelijke zin begonnen na te streven. De vijandige reacties die deze evolutie opriep, maakten deze flaminganten des te duidelijker dat ze van een terugkeer van de oude verhoudingen weinig goeds te verwachten hadden. Voor Bissing was het nu al duidelijk dat Duitsland een niet onbelangrijk deel van het Vlaamse volk zou ontgoochelen, en meteen zijn eigen belangen zou schaden, wanneer het tijdens de bezetting en bij de vredesonderhandelingen niet voor de verdere ontwikkeling van het Nederlandse „Volkstum” zou opkomen³⁵. Lancken stelde tevreden vast dat er tussen de „belgizistische” richting, die het herstel van het vooroorlogse België van een overwinning van de geallieerden verwachtte, en de Gentse groep, die naar politieke toenadering met Duitsland streefde, een derde stroming in het bezette gebied aan het groeien was. Deze groep vreesde dat een geallieerde zege naar Franse dominantie zou leiden. Omdat deze flaminganten, vooral deze uit het ANV, beseften dat een hereniging met Nederland politiek onmogelijk was, moesten ze automatisch aan „eine Angliederung an Deutschland in irgend einer Form” denken. Deze conclusie was ook het uitgangspunt van *Jong-Vlaanderen*. Volgens Lancken was het voornaamste verschil dat deze derde groep zich tactisch veel voorzichtiger gedroeg om de voeling met haar achterban niet te verliezen³⁶.

Op bevel van de Duitsers liet de inspectie in oktober 1915 een eerste talentelling in de stedelijke betaalscholen uitvoeren. Over het karakter van de kosteloze volksscholen bestond blijkbaar niet de minste twijfel. Volgens de vlaamsgezinde onderwijsschepen De Bruyne waren de resultaten zeer bevredigend. Alleen het meisjesinstituut *de Kerchove* en de jongensschool in de Van Monckhovenstraat vielen tegen. In het *Institut de Kerchove* gaven bijna alle meisjes het Frans als moedertaal op, omdat ze niet in de Duitse kaart wensten te spelen en tegenover de andere kinderen niet anders durfden, meldde de *Gazet van Brussel*. In de Van Monckhovenstraat was de franskiljon Westendorp directeur, luidde de toelichting van schepen De Bruyne³⁷.

Eind oktober 1915 lanceerde *De Vlaamsche Post* een frontale aanval op het Gentse stadsbestuur. Auteur was Steven Stuers, alias de Gentse stadsonderwij-

34. LANCKEN, *Tätigkeits-Bericht* 08.15-10.15 d.d. 01.11.15, pp. 31-32 (microfilm 24).

35. Bissing aan Bethmann-Hollweg 26.09.15 (microfilm 192).

36. LANCKEN, *Tätigkeits-Berichte* 05-07.15 d.d. 01.08.15, pp. 14-21 (microfilm 23).

37. Dagboek P. Fredericq 31.12.15; *Gazet van Brussel* 14.11.15.

zer Richard De Cneudt. Volgens hem waren de taaltoestanden in de Gentse stadsscholen nog niet verbeterd sinds 1913. Deze „zedelijke moord” was toen scherp in *De Vlaamsche Gazet* aangeklaagd (nota bene: door Richard De Cneudt). In de kosteloze lagere scholen kregen de kinderen minstens drie uur Frans vanaf het eerste leerjaar. De volgende jaren kwam er telkens wat Frans bij, zodat het zesde leerjaar zes uur Frans per week telde, terwijl ook de meeste andere vakken in het Frans herhaald of samengevat werden. In de betaalscholen was de toestand nog erger, vooral bij de meisjes. Daar werden diverse vakken vanaf het vijfde leerjaar uitsluitend in het Frans gegeven. In de vierde graad was alles in het Frans. De tweede taal werd zelfs ter hulp geroepen om de moedertaal aan te leren. In de peuterscholen moesten de kinderen „Fransche komplimentjes aanleren, Fransche fabeltjes opzeggen en Fransche liedjes zingen!” In de betaalscholen voor jongens was de toestand soms iets beter, bv. in de Laurentschool, waar er een vlaamsgezinde directeur was, maar niet in de Van Monckhovenstraat met zijn franskiljonse directeur.

Steven Stuers betreurde dat de vlaamsgezinde schepen De Bruyne geen verandering in die toestand bracht. De Gentse *Onderwijskring*, zo wist hij nog te vertellen, had al een drietal zittingen aan de verfransing gewijd, stond op het Vlaamse standpunt en wilde de zaak doordrijven. Op een paar vergaderingen had de kring ook personeel van de betalende meisjesscholen uitgenodigd, dat zich niet tegen de vervlaamsing verzetten zou. Een paar dagen later hield Roza De Guchtenaere, lerares in het meisjeslyceum, een spreekbeurt voor het *Willemsfonds*, waarbij ze fel uitviel tegen het stadsbestuur dat de nieuwe schoolwet niet behoorlijk naleefde³⁸.

Eind december 1915 kreeg de stad van de Duitsers bevel zelf een onderzoek in te stellen. De onderwijzers moesten eerst navraag doen bij de kinderen, vervolgens moesten de ouders een formulier invullen en tekenen. Schepen De Bruyne was bevreesd voor het resultaat, omdat veel ouders het Frans als moedertaal zouden opgeven uit verbittering tegen de Duitsers én uit schrik dat men het Frans zou afschaffen. Zelfs de dochter van het ANV-bestuurslid Van Hauwaert huilde, toen haar vader Nederlands als moedertaal opgaf, want ze zou de enige zijn... De schepen droeg echter zelf tot de stemmingmakerij bij door het enquêteformulier te laten beginnen met de woorden „Op bevel van de Duitse overheid”. Toch was er maar één vader die precies om die reden weigerde te antwoorden. De vraag bleek voor veel ouders te moeilijk geformuleerd te zijn. Bovendien schreef de schepen nergens welke gevolgen valse verklaringen konden hebben³⁹.

38. *De Vlaamsche Post* 27.10.15; dagboek P. Fredericq 18.11.15.

39. Dagboek P. Fredericq 29 en 31.12.15, 05.01.16; circulaire C. De Bruyne 03.01.16 en antwoordformulier in BRUG hs. III/77 (De Bruyne); *Gazet van Brussel* 13.01.16; dossier talentelling in *Stedelijk Onderwijs Gent, Historisch Archief en Documentatiecentrum* (SOG), doos 61/1.

Dit onderzoek leverde volgende cijfers op ⁴⁰:

	Leerlingen	%	Franstalig	%
<i>JONGENS</i>				
Kosteloze scholen	4.500	81	48	1
Betalende scholen	1.086	19	193	18
SAMEN	5.586	100	241	4
<i>MEISJES</i>				
Kosteloze scholen	3.701	68	48	1
Betalende scholen	1.705	32	627	37
SAMEN	5.406	100	675	12,5
<i>TOTALEN</i>				
Kosteloze scholen	8.201	75	96	1
Betalende scholen	2.791	25	820	29
SAMEN	10.992	100	916	8

In deze tabel valt vooral op dat de verfransing nog nauwelijks in de volksklassen doorgedrongen was. De Franstaligen in de kosteloze scholen waren echt witte raven. De cijfers van de betaalscholen leren dat maximaal een derde van de Gentse burgerij verfranst was. In de betalende jongensscholen scoort deze groep vrij laag — nog geen vijfde. De hoogste cijfers halen de betalende meisjesscholen.

Het cijfer van acht procent Franstaligen in het stedelijk onderwijs stemt precies overeen met het percentage Franstaligen te Gent dat de volkstelling van 1910 te zien gaf. De percentages wijken echter af, wanneer we de cijfers vergelijken met de resultaten van de leeftijdsgroep 2-14 jaar uit deze volkstelling. Deze gaf 5,6 procent Franstalige jongens en 5,5 procent Franstalige meisjes. In de schooltelling van 1916 vinden we een lager percentage voor de jongens (4 %) en een hoger voor de meisjes (12,5 %).

Hoe valt dit verschil te verklaren? Misschien stuurden de Franstalige ouders hun zonen eerder naar het vrij onderwijs en hun dochters liever naar het stedelijk onderwijs? Het aantal meisjes in de betalende stadsscholen blijkt immers meer dan 50 procent hoger te liggen dan het aantal jongens. Deze hypothese klopt niet, omdat uit andere cijfers blijkt dat het aantal betalende meisjes in het vrij onderwijs ook hoger lag dan het aantal betalende jongens. Derhalve moeten we concluderen dat de Gentse ouders sneller bereid waren schoolgeld voor hun dochters dan voor hun zonen te betalen. Dit veronderstelt bij de bur-

40. Voertaal lager onderwijs (SOG 61/1); dagboek P. Fredericq 08, 10 en 12.01.16. De tabel bij P. Fredericq bevat enkele fouten.

gerij een wijdverspreide ambitie om de toekomst van haar dochters veilig te stellen door hun een verzorgde opvoeding te geven. Daarvan vormde de kennis van het Frans ongetwijfeld een belangrijk element. We nemen dan ook aan dat een aantal ouders die zich in de schoolenquête als Franstalig aanmeldde, hun wensen voor werkelijkheid namen. Deze hypothese wordt door andere gegevens bevestigd ⁴¹.

Per school waren er opvallende verschillen. Als we de cijfers in detail bekijken, stellen we vast dat de hoge percentages bij de jongens sterk door één school en bij de meisjes hoofdzakelijk door twee „topscholen” beïnvloed worden ⁴²:

	Leerlingen	%	Franstalig	%
<i>BETALENDE JONGENSSCHOLEN</i>				
V. Monckhovenstraat	280	26	89	32
Begijnhofplaats	341	31	48	14
Onderstraat	465	43	56	12
TOTAAL	1.086	100	193	18
<i>BETALENDE MEISJESSCHOLEN</i>				
Pollepelstraat	193	11	181	94
Voldersstraat	307	18	158	51
Van Hulthemstraat	208	12	70	33
Kapucijnenstraat	255	15	82	32
H. Lammensstraat	164	10	38	23
Casinostraat	203	12	42	21
Gildestraat	189	11	36	19
Sleepstraat	186	11	20	11
TOTAAL	1.705	100	627	37

Schepen De Bruyne was in elk geval, als flamingant, over deze uitslag bijzonder tevreden. Slechts twee meisjesscholen zouden met toepassing van de nieuwe schoolwet een Frans regime krijgen. Voor het *Institut de Kerchove* in de Pollepelstraat was dat evident. De nipte Franstalige meerderheid in de Voldersstraat, de grootste betalende meisjesschool, stelde echter problemen. „De bestuurster Mej. Callant is er zelf over verschrikt, daar de meeste kinderen der lagere scholen nog geen Fransch genoeg kennen om het onderwijs in die taal te ontvangen”, vertelde de schepen aan zijn vriend Paul Fredericq. Deze

41. D. VANACKER, *De verfransing te Gent*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 46 (1987). Schoolbevolking van de vrije scholen, weliswaar van 1908, in SOG 76/7.

42. De Kapucijnenstraat heet thans Abeelstraat, de Casinostraat werd Wispelbergstraat en de Begijnhofplaats Begijnhofdries.

schreef de uitslag van de Voldersstraat toe aan de "verfranschte Vlaamsche ouders, die blijkbaar uit chic valsche verklaring hebben gedaan" — wat onze statistische verklaring bevestigt. De directrice van de Lammensstraat signaleerde dat een groot deel van de ouders erop aangedrongen hadden dat hun school verder een groot deel van de studies aan het Frans zou besteden, want precies om die reden stuurden ze hun kinderen naar een betalende school. De directrice vreesde dan ook dat een beperking van de Franse lessen aan haar school veel leerlingen zou kosten. Volgens de telling zouden alle jongensscholen het Nederlands als onderwijstaal krijgen. Een verrassing was de Van Monckhovenstraat, al had de directeur er vier kinderen van wie de vader Nederlands én Frans als moedertaal opgaf, bij de Franse groep gerekend. De Bruyne zou hem „bij zijne ooren trekken". Vooralsnog bleef deze talentelling zonder gevolg⁴³.

Naar verluidt, wilden de Duitsers Hippoliet Meert eind 1915 tot taalinspecteur voor het secundair onderwijs in Vlaanderen benoemen. Meert, zelf leraar aan het Gentse atheneum, vond immers dat het tijd werd dat de wet-Franck-Segers eindelijk in de athenea toegepast werd. Deze wet uit 1910 schreef voor dat men slechts tot de universiteit toegelaten kon worden, indien men in zijn humaniora-opleiding minstens twee vakken in het Nederlands gevolgd had. Deze regeling was uitgedacht om de toepassing van de wet-De Vigne-Coremans van 1883, die deze twee vakken in de rijksscholen invoerde, ook in het vrij onderwijs af te dwingen. Collega's als Oscar Van Hauwaert en Victor Fris vonden Meerts voornemen onzinnig en rapporteerden aan Fredericq: „hij wil in opstand komen en de zaak door de Duitschers laten regelen!!!". De benoeming van Meert botste echter op het veto van de administratie. Deze verkoos de Brusselse atheneumleraar Pieter Tack. Met de taalinspectie in het lager onderwijs werd een inspecteur uit Molenbeek belast⁴⁴.

Eind februari 1916 vaardigden de Duitsers een eerste verordening uit in verband met de voertaal in het lager onderwijs te Brussel. Begin mei verscheen een aparte verordening voor Vlaanderen. Het was de eerste keer dat een taalwet Vlaanderen zo duidelijk als een afzonderlijke entiteit behandelde, zodat men in deze verordening een voorbode van de doorvoering van het federalisme kon zien. Deze verordening bepaalde dat de moedertaal van de kinderen in Vlaanderen altijd het Nederlands was, tenzij het gezinshoofd schriftelijk een andere taal opgaf. Dergelijke verklaringen moesten steeds door het schoolhoofd gecontroleerd worden⁴⁵.

43. Dagboek P. Fredericq 08.10 en 12.01.16; dossier talentelling in SOG 61/1.

44. Dagboek P. Fredericq 03.11.15 en 08.12.15; *De Vlaamsche Post* 23.12.15; FAINGNAERT 1933, p. 232; L. GILLE, A. OOMS, P. DELANDSHEERE, *Cinquante mois d'occupation allemande*, Brussel 1919, II, pp. 300-301.

45. *Gazet van Brussel* 11.03.16 en 11.05.16; verordening betreffende de voertaal 22.04.16 en uitvoeringsvoorschriften 17.05.16 (SOG 61/1).

Schepen De Bruyne was van plan zich strikt aan de voorschriften van de wet te houden, zodat een botsing met de Duitse maatregelen onvermijdelijk leek. Dit schreef hij op 16 juli aan zijn gedeporteerde vriend Paul Fredericq. Het is onwaarschijnlijk dat de Duitse censuur dit kaartje niet gelezen heeft. Dit helpt verklaren waarom De Bruyne veertien dagen later Fredericq in Duitsland mocht vervoegen. Het bespaarde hem meteen de confrontatie met de overwegend franskiljonsgezinde gemeenteraad. Fredericq kreeg met dezelfde post een brief van hun beider vriend O. Proost. Deze schreef: „Wat te betreuren is, is dat de franskiljons zoo roeren en met den dag onverdraagzamer worden. Zij verstaan den godsvrede op eene zonderlinge wijze. We zullen het lastig hebben na den oorlog”⁴⁶.

Besluit

De oprichting van *Volksopbeuring* leert dat het hernemen van de activiteiten tijdens de oorlog de flaminganten bijna onvermijdelijk in Duits vaarwater moest brengen. De reden was niet dat deze mensen onmiddellijk bij de Duitsers om hulp gingen aankloppen noch dat de Duitsers dergelijke initiatieven spontaan gingen steunen. De oorzaak was wel dat onze vlaamsgezinden onmiddellijk op de tegenstand van de franskiljonse machtsstructuren botsten, waarbij het verschil tussen reële en denkbeeldige tegenwerking (de reactie van het *Oeuvre* vs. het optreden van substituut Wouters) niet altijd duidelijk was. De Jong-Vlaming Richard De Cneudt stond steeds klaar om de Vlamingen tot zelfverdediging aan te moedigen. De Jong-Vlaamse druk blijkt nog duidelijk-ker uit de wedervaren van *De Goedendag* en de *Heremans' Zonen*.

Deze polarisatie tussen flaminganten en franskiljons leidde in Gent tot een eerste, nog nauwelijks merkbare scheiding onder de vlaamsgezinden die het radicale standpunt van *De Vlaamsche Post* niet deelden. Zowel in het ANV als bij de *Heremans' Zonen* was het een minderheid, zij het met de meest dynamische elementen, die op post wilde blijven. Ze kregen met een groeiende tegenstand onder de bevolking af te rekenen, die ongetwijfeld door de franskiljons aangemoedigd werd. De „ontruiming” van het *Vlaamsch Huis* is op dat punt symptomatisch.

Nog duidelijker dan de geschiedenis van *Volksopbeuring* leert de discussie over de schoolwet dat de vlaamsgezinden die niet passief wilden blijven en niet van hun zo moeizaam verworven taalrechten wilden afzien, bijna onvermijdelijk in conflict moesten komen met hun oude „vijand”, de Belgische overheden en

46. M. Basse aan P. Fredericq 21.05.16 en 04.06.16 (dagboek P. Fredericq 26.05.16 en 07.06.16), C. De Bruyne 16.07.16 en O. Proost 03.07.16 aan P. Fredericq (dagboek P. Fredericq 20.07.16).

de franskiljons. Daardoor moesten ze bijna even onvermijdelijk tot de Duitse overheid hun toevlucht nemen. Ze waren niet de enigen die de uitvoering van deze nieuwe wet eisten. Het vrij onderwijs drong daar het eerst op aan en de *Zivilverwaltung* kwam zelfs tussen om de financiële belangen van dit net te behartigen. Het onderwijzend personeel ijverde voor de toepassing van de nieuwe barema's en het Belgische ministerie bleek daartoe bereid. De Duitse bezetter mocht de wettelijke regeling inzake de schoolplicht wijzigen zonder dat dit protesten uitlokte.

Maar toen de flaminganten op de uitvoering van het taalartikel aandrongen, werden ze van het kastje naar de muur gestuurd. Dit was voor hen onaanvaardbaar, temeer omdat een gedeeltelijke toepassing van de nieuwe wet in een stad als Gent tot een versnelde verfransing dreigde te leiden. De situatie in de stadscholen was nog vrij Vlaams, ondanks de sterke pogingen tot verfransing. Zou men echter de schoolplicht invoeren zonder het Nederlands als onderwijstaal voor te schrijven, dan kon deze toestand vlug keren. Als de Belgische overheden het taalartikel uit de wet niet wilden uitvoeren, konden de vlaamsgezinden zich alleen nog tot de Duitse bezetter wenden. Volgens de Conventie van Den Haag had deze tenslotte de plicht het openbaar leven te herstellen, met eerbiediging van de geldende wetten.

Bagattenstraat 60
9000 Gent